

Maanpuolustustahtodosta maanpuolustussuhteeseen – monipuolinen analyysi suomalaisten maanpuolustusasenteista itsenäisyyden aikana

**Arvio teoksesta Häkkinen, Teemu, Miina Kaarkoski & Jouni Tilli toim.
*Maanpuolustustahto Suomessa. Gaudeamus. 2020. 309 s. ISBN 978-952-345-
083-7.***

Eemeli Hakoköngäs

Ajankohtainen maanpuolustustahto

Vuosien 2020–2021 kansallisia toimenpiteitä kansainvälisen koronaviruspandemian torjumiseksi voi hyvällä syyllä kutsua taisteluksi näkymätöntä vihollista vastaan. Vapaata liikkumista on rajoitettu ja rajat ovat hetkessä nousseet ihmisiä erottaviksi tekijöiksi myös avointen sisärajojen Euroopan unionissa. Rajoitustoimien aikana on vedottu kansalaisten sinnikkyuteen, yhteisvastuullisuuteen ja tolkkullisuuteen terveydenhuollon kantokyvyn varmistamiseksi ja kansantalouden pelastamiseksi. Maanpuolustustahtoon ei julkisuudessa ole kuitenkaan vedottu, vaikka hallitsemattomana pandemia uhkasi monella tapaa yhteiskunnan hyvinvointia ja turvallisuutta.

Muiden harmien lisäksi virus on aiheuttanut sen, että moni koronavuoden aikana ilmestynyt teos on jäänyt vaille ansaitsemaansa huomiota. Julkaisutilaisuudet on peruttu tai ne on siirretty verkkoon. Ajan viettäminen kirjastoissa tai kirjakauppojen uutuushyllyjen äärelläkään ei ole ollut suotavaa. Yksi enemmän huomiota ansaitsevista teoksista on FT Teemu Häkkisen, FT Miina Kaarkosken ja YTT, dosentti Jouni Tillin toimittama artikkelikokoelma maanpuolustustahtoa koskevasta keskustelusta ja puolustustahtodon merkityksistä itsenäisyyden ajan Suomessa.

Suomen perustuslain 127 § toteaa yksiselitteisesti, että jokainen kansalainen on velvollinen osallistumaan isänmaan puolustukseen. Suomessa puolustustahtoa on tulkittu erityisesti suhteessa asepalvelukseen ja toisen maailmansodan perintöön. Yhteiskunnan jatkuva muutos, esimerkiksi kansainvälinen identifioituminen yhtäällä tai uusnationalistisia muotoja saava ideologinen kärjistyminen toisaalla, vaikuttavat

kuitenkin siihen, miten maanpuolustus ymmärretään ja miten siihen suhtaudutaan 2020-luvulla ja tulevaisuudessa.

Maanpuolustustahto Suomessa on monitieteinen katsaus ajankohtaiseen käsitteeseen. Kirjan toimittajat ovat Jyväskylän yliopistossa työskenteleviä historian ja politiikan kysymyksiin erikoistuneita tutkijoita ja teoksen kymmenen muuta kirjoittajaa edustavat Jyväskylän yliopistoa, Maanpuolustuskorkeakoulua ja Laurea-ammattikorkeakoulua. Historian, politiikan tutkimuksen ja sosiologian lähestymistavat täydentävät kirjassa oivallisesti toisiaan ja soveltuvat hyvin vastaamaan kysymykseen siitä, mitä maanpuolustustahdolla tarkoitetaan, on tarkoitettu ja mitä sillä voitaisiin tarkoittaa tulevaisuudessa. Kirja tarjoaa ensimmäisen humanistis-yhteiskuntatieteellisen kokonaiskatsauksen maanpuolustustahdon käsitteeseen ja siitä Suomessa käytyyn keskusteluun.

Maanpuolustustahto muuttuvassa yhteiskunnassa

Mikä yhdistää kirjailija Pentti Haanpää, NATO-kenraali Bernard W. Rogersia ja Euroopan ensimmäistä naispuolista puolustusministeriä Elisabeth Rehniä? Jokainen heistä on aikanaan kuohuttanut suomalaisten mieliä maanpuolustustahtoon liittyen. *Maanpuolustustahto Suomessa* tarkastelee tätä keskustelua Suomessa lähes koko itsenäisyyden kattavalla ajanjaksolla 1920-luvulta 2010-luvulle.

Teos on artikkelikokoelmaksi kiitettävän yhtenäinen. Kokonaisuutta leimaa huolellinen toimitustyö, joka tekee kirjasta helposti lähestyttävän. Asiapitoisuudesta ei ole yhtenäisyyden vuoksi tarvinnut tinkiä. Kirjan 11 artikkelia ovat selkeäräjäisiä ja kohdistuvat tarkasti määriteltyyn tapaukseen tai aineistoon, jonka avulla kirjoittajat havainnollistavat maanpuolustustahdon käsitteen ja sen käytön laajempia kehityskulkuja. Artikkelit muodostavat kronologisen jatkumon, joka kannustaa lukemaan kirjan kannesta kanteen. Tämä ei kuitenkaan estä sitä, että jokainen teksti toimii myös itsenäisenä tutkimuksena. Kirjan alussa oleva johdanto ja lopun epilogi auttavat lukijaa hahmottamaan lukujen välisiä yhteyksiä.

Itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeneen keskittyvät Jouni Tillin ja FT Ville Sarkamon artikkelit. Tilli analysoi Pentti Haanpään *Kenttä ja kasarmi* (1928) -teoksen herättämää keskustelua ja osoittaa, kuinka maanpuolustustahdon moninaiset tulkinnat nousivat esiin jo 1920-luvulla. Puolustusvoimia kriittisin silmin kuvannutta kaunokirjallista teosta arvosteltiin sekä puolustustahtoa vahingoittavaksi että luonteeltaan isänmaalliseksi sen nostaessa armeijan epäkohdat esiin. Sarkamon tutkimus sotapropagandan aikakäsityksestä puolestaan on kirjan ainoa varsinaisesti sota-aikaan keskittyvä tutkimus. Rintamalla maanpuolustustahto ja sen ylläpitäminen saavat ymmärrettävästi eri muotoja kuin rauhan aikana. Artikkelin pariin olisi sopinut luku kotirintaman maanpuolustushenkeä valvoneesta mielialatiedustelusta. Aihetta käsitellyt Helsingin kaupunginmuseon ja HAMin yhteisnäyttely *Mieliala – Helsinki 1939–1945* jäi sekin osittain koronan jalkoihin, mutta aiheeseen voi perehtyä samannimisestä teoksesta (Kortelainen et al. 2019).

Toisen maailmansodan aikana toteutetun mielialaraportoinnin voi nähdä myöhemmän, 1970-luvulla alkaneen maanpuolustustahtokyselyn edeltäjänä. Suomalaisten

maanpuolustustahtoa on siis mitattu säännöllisesti noin puolen vuosisadan ajan. Moni *Maanpuolustustahto Suomessa* -kirjan artikkeleista kohdistuu kyseiseen Maanpuolustustiedotuksen Suunnittelukunnan (MTS) tutkimukseen ja sen tulosten herättämään yhteiskunnalliseen huoleen tai ylpeyteen. Kirjan artikkelit osoittavat, että tutkimuksessa käsite on ymmärretty pääosin suppeasti ja kyselytutkimusta on käytetty hämmästyttävän mekaanisena välineenä maanpuolustustahdon arvioimiseen.

Maanpuolustustiedotuksen Suunnittelukunnan esittämän keskeisen kysymyksen muotoilu: ”Jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten mielestänne puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta” on jättänyt vastaajille paljon tulkinnanvaraa. Kysymyksenasettelu on myös ohjannut pohtimaan maanpuolustusta lähinnä aseellisen konfliktin yhteydessä, vaikka maailma on muuttunut ja turvallisuusuhat sen mukana.

Käsitteen yksiulotteinen soveltaminen on yllättävää, sillä ajatus puolustustahdon moniulotteisuudesta ei ole uusi. Esimerkiksi ylioppilas Matti Kuusi kirjoitti jo 1930-luvun lopulla tarpeesta sitouttaa jokainen kansalainen ”ihmisoikeusnaisista” ”lahkolaisaarnaajiin” puolustustehtävään omalla vaikutusalallaan: ”[P]uolustusta ei voida rakentaa *enemmistön* puolustustahdon varaan (...) *Koko* kansan on oltava taisteluvalmis *jokaista* tunkeilijaa vastaan”, kirjoitti Kuusi (1986 [1938], 66–67). Puolustustahtoon hän sisällytti aseellisen puolustautumisen lisäksi myös taloudellisen ja erityisesti psyykkisen maanpuolustustyön.

SM Pasi Jalkanen, KT, majuri Antti-Tuomas Pulkka ja FT, dosentti Teija Norri-Sederholm ehdottavatkin *Maanpuolustustahto Suomessa* -kirjan artikkelissaan puolustustahdon käsitteen korvaamista moniulotteisemmalla *maanpuolustussuhteen* käsitteellä, joka huomioisi sekä uhkien monipuolisuuden että yksilöiden erilaiset motivaatiot.

VTT Linda Hart ja FT Teemu Tallberg tarkastelevat artikkelissaan naisten asepalvelusta sekä yleistä kansalaispalvelusta koskevaa keskustelua. Perustuslaki ei erottele maanpuolustusvelvollisuutta sukupuolen mukaan, mutta erityisesti varusmiespalveluksen (sic!) kohdalla sukupuolittunut ero edelleen tehdään. Naisten vapaaehtoinen aseellinen palvelus tuli mahdolliseksi vuonna 1995 pitkän keskustelun jälkeen, ja edelleen voi hyvällä syyllä kysyä, kuinka vankan aseman se on saavuttanut. Viimeksi puolustusministeri Jussi Niinistö ehdotti vuonna 2018 naisten asepalveluksen määräaikaista lakkauttamista säästötoimenpiteenä. Samalla asevelvollisista vain alle 70 prosenttia suorittaa varusmiespalveluksen.

TT, dosentti Valdemar Kallunki tarkastelee puolestaan siviilipalvelusta, siihen liittyviä uskomuksia ja siviilipalveluksen jännitettä varusmiespalveluksen kanssa. Hartin ja Tallbergin sekä Kallunkin artikkelit toimivat hyvänä pohjana argumentille, jonka mukaan maanpuolustuksessa tulisi siirtyä kaavamaisista ryhmä- ja sukupuolijaotteluista tarkastelemaan yksilöiden kykyjä ja soveltuvuutta yhteiskunnalliseen turvallisuustyöhön – Kuusen 1930-luvun ehdotuksen mukaan!

Kansallisen käsitteen kansainvälisyys

Kirja on rajattu suomalaista maanpuolustustahtoa koskevaan keskusteluun. Ratkaisu on toimiva ja tuo kokonaisuuteen edellä kiittämäni yhdenmukaisuutta. Rajaus mahdollistaa suomalaisen keskustelun yksityiskohtaisen analyysin. Maanpuolustusasenteiden lähtökohtainen kansainvälinen ulottuvuus on kuitenkin kirjaa lukiessa syytä pitää mielessä. Maanpuolustustahtoa ilmiönä, käsitteenä ja tutkimuskohteena luotaavassa aloitusluvussa kirjan toimittajat viittaavat myös kansainväliseen vertailuun ja tutkimukseen, jonka valossa suomalaisten puolustustahto näyttää suhteellisen korkeana. Teos itsessään on julkaistu osana Jyväskylän yliopistoon sijoittunutta *Maanpuolustustahto politiikan välineenä Suomessa, Ruotsissa ja Itävallassa. Vertaileva tarkastelu 1939–2017* -hanketta (2018–2020), jonka muut osatutkimukset syventävät tarkastelua ja tarjoavat myös vertailevan kansainvälisen näkökulman (esim. Hadar & Häkkinen, hyväksytty julkaistavaksi).

FM Juho Saksholm havainnollistaa 1960-luvun maanpuolustuskritiikkiä ja pasifismia koskevassa artikkelissaan kuinka suomalaisten asenteet liittyivät kansainväliseen opiskelija- ja rauhanliikkeeseen. Maanpuolustustahdon poliittisuutta 1970-luvulta 1990-luvulle analysoiva Teemu Häkkinen puolestaan osoittaa, että maanpuolustustahdon käsitteellä on ollut käytännössä kaksi puolta. Sisäpolitiikassa se on toiminut retoriikan välineenä valtionalouden resurssien kohdentamiseen. Ulkopolitiikassa korkealla maanpuolustustahdolla on puolestaan todisteltu maan suvereniteettia ja puolueettomuutta.

Miina Kaarkoski nostaa kansainvälisyyteen liittyvänä erityiskysymyksenä esiin 1990- ja 2000-lukujen puolustuspoliittisessa keskustelussa heränneen huolen suomalaisten kaatumisesta sotilasoperaatioissa vieraalla maalla. Osallistuminen kansainväliseen kriisinhallintaan on 2010-luvulla virallisissa linjauksissa huomioitu yhdeksi maanpuolustustahdon ilmaisumuodoksi. Suomi on ollut vuodesta 1956 mukana YK-johtoisissa rauhanturvaamisoperaatioissa, 1990-luvulta alkaen NATO-johtoisissa ja 2000-luvulla myös EU-johtoisissa operaatioissa. Varhaisempia kansainvälisiä sotilasoperaatioita kirjassa ei käsitellä, mutta olisi kiinnostavaa kuulla analyysiä siitä, miten maanpuolustuksen käsite kytkeytyi näihin sotilastehtäviin esimerkiksi kylmän sodan aikana. Myös viimeaikaisemmat rauhanturvaajat ja heidän roolinsa maanpuolustustahdokeskustelun yhteydessä tarjoaa mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

Maanpuolustustahdosta maanpuolustussuhteeseen?

Maanpuolustustahto Suomessa -teoksen kohdalla takakansiteksti ei liioittele kertoessaan kirjan tarjoavan aineksia niin asevelvollisuutta ja sotilasliittoja koskevaan yleiseen keskusteluun kuin ajattelun aihetta aihepiirin jo tunteville ammattilaisille. Kirja auttaa ymmärtää esimerkiksi sitä, miksi raportoidut maanpuolustustahdon muutokset herättävät poliittista keskustelua tai miksi asevelvollisuusikäisen nuoren valinta aseellisen ja siviilipalveluksen tai totaaliikieltäytymisen välillä herättää yksilön tai perheen tasolla voimakkaita tunteita. Vaikka maanpuolustus aiheena ei suoranaisesti kiinnostaisi, kirjaa voi lukea yhden käsitteen kautta kirjoitettuna kuvauksena suomalaisen yhteiskunnan muutoksista liki sadan vuoden aikana.

Paitsi historiallisesti muovautuneena käsitteenä, kirja herättää pohtimaan maanpuolustustahdon merkitystä ja käytännön mahdollisuuksia erilaisten yhteiskuntaa uhkaavien riskien hallinnassa tulevaisuudessa. Valdemar Kallunki nostaa esille yhtenä kysymyksenä koronakriisin vaikutuksen ja sen mukanaan tuoman uudenlaisen turvallisuusajattelun. Yli vuoden kestäneiden poikkeusolojen ja monien rajoitusten jälkeen on entistä selvempää, ettei puolustustahdon ole syytä koskea vain aseellista puolustautumista ja ettei käsitteen tarvitse rajautua vain valtion rajojen puolustamiseen. Kyse on yhteiskunnan monipuolisesta kriisinsietokyvystä, kollektiivisesta resilienssistä uhkaavaa ”toista” kohtaan, oli sitten kyse sotilaallisesta voimankäytöstä tai kansainvälisestä pandemiasta.

Vaikka 2000-luvulla turvallisuusympäristön muutos on huomioitu virallisissa linjauksissa ja aseellisen konfliktin rinnalle varteenotettaviksi uhkiksi on nimetty niin terrorismi, ilmastonmuutos kuin erilaiset ekokatastrofit, jää kirjan artikkeleista se kokonaisvaikutelma, että maanpuolustustahdosta käytyyn viralliseen keskusteluun tämä muutos on vaikuttanut toistaiseksi vähän. Jotta uudenlaiseen tilanteeseen soveltuvaa puolustustahtoa voitaisiin uskottavasti arvioida, maanpuolustustahto (*försvarsvilja*) olisi kenties syytä ymmärtää Ruotsin mallin mukaan laajemmin yhteiskuntaa ja sen kehitystä tukevaksi ja suojelevaksi toiminnaksi (*vastarintahalukkuus, motståndsanda, motståndsvilja*).

Pasi Jalkasen, Antti-Tuomas Pulkan ja Teija Norri-Sederholmin kirjassa esittämä maanpuolustussuhteen käsite viitoittaakin ilmiön tutkimukselle selkeää uutta suuntaa. Jos kansalaisten suhtautuminen yhteiskunnan puolustamiseen ymmärretään tulevaisuudessa nykyistä moniulotteisempänä käsitteenä, on mahdollista pohtia myös sitä, miten yksilön kykyjä voitaisiin parhaiten hyödyntää yhteiskuntaa ja yhteiskuntia uhkaavien riskien torjumiseksi.

Eemeli Hakoköngäs, yliopistonlehtori, sosiaalipsykologia, Itä-Suomen yliopisto.

Kirjallisuus

Hadar, Maya & Teemu Häkkinen. Hyväksytty julkaistavaksi. Conscription and Willingness to Defend as Cornerstones of National Defence in Israel and Finland. *Journal of Political and Military Sociology*.

Kortelainen, Anna, Marika Honkaniemi, Maija Koskinen, Hanne Selkokari & Tuomas Tepora. 2019. *Mieliala – Helsinki 1939–1945*. Helsinki: Tammi.

Kuusi, Matti. 1986 [1938]. Maanpuolustuksemme kolmas rintama. Teoksessa *Roolit ja särmät: Dokumentteja seitsemältä vuosikymmeneltä*, toim. Matti Kuusi, 43–68. Helsinki: Otava.